

Als kinderen aan bomen groeien

Over boomgerelateerde gebruiken tijdens de eerste levensjaren

Emmie Segers, Laure Messiaen en Liesbet Depauw

Inleiding

Het is eigen aan mensen om bij speciale gelegenheden naar blijvende herinneringen te zoeken. Om met de grote overgangen in een mensenleven om te gaan hebben alle samenlevingen bijgevolg rituelen en gebruiken ontwikkeld die de mijlpalen in iemands bestaan kaderen. Deze zogenaamde *rites de passage* markeren geboortes, de overgang van puberteit naar volwassenheid, het huwelijk en het levenseinde als belangrijke en betekenisvolle momenten. Dergelijke gebruiken zijn niet alleen inherent aan alle grote levensbeschouwingen, maar kunnen ook als volksgebruiken dezelfde functie vervullen. De geritualiseerde handelingen die erbij horen, bieden mensen houvast bij de verandering die deze gebeurtenissen met zich meebrengen en verankeren grootse en ingrijpende feiten in het dagelijkse leven. Simultaan worden ook andere functies vervuld: de gebruiken kunnen eveneens de integratie van de verandering bevorderen en het groepsgevoel versterken.¹ Op deze manier concretiseren rituelen de tradities die een samenleving koestert en geven ze vorm aan het erfgoed dat van generatie op generatie doorgegeven wordt. Tradities zorgen zo voor continuïteit en opvolging. Tegelijk krijgen tradities via het proces van overdragen ook telkens een nieuwe invulling. Dat zij hun wortels in het verleden hebben, houdt niet automatisch in dat zij dezelfde toekomst tegemoet gaan. In een immer veranderende context evolueren ze voortdurend mee met de mensen die ermee in aanraking komen en de denkbeelden die erover bestaan. Ook de beleving van de gebruiken in kwestie is zo permanent in ontwikkeling. Diversiteit en dynamiek zijn daardoor eveneens inherent aan tradities. In de praktijk blijkt tussen continuïteit en dynamiek vaak een spanningsveld te bestaan. Dat de manier waarop deze componenten zich tegenover elkaar verhouden, verandert, is tegelijk een motor voor hun voortbestaan. De relevantie van gewoonten en gebruiken wordt immers bepaald door de mate waarin zij aansluiting vinden bij de hedendaagse maatschappij. Om tradities een duurzame toekomst te geven kan bevrozen dus nooit een optie zijn voor de betrokken erfgoedgemeenschap.² Indien een traditie haar voeling met de samenleving verliest, wordt zij kwetsbaar en kan het draagvlak ervoor wegvallen. Voor sommige tradities houdt dat uiteindelijk zelfs in dat ze uitdoven en verdwijnen. Bij tradities die niet star bewaard worden en zo ingevuld worden dat ze wel blijvend betekenis hebben voor een groep, is de kans op een duurzame toekomst veel groter. De inhoudelijke lagen die aan een gebruik toegekend worden, kunnen bovendien variëren en evolueren, waardoor tradities automatisch rijk zijn aan verscheidenheid.

1 M. Van den Berg, 'Traditioneel maar hedendaags. Reflecties over traditie en tradities in Vlaanderen', in: *Volkskunde Vlaanderen, Tradities* (Leuven 2011) 49.

2 J. Schauvliege, 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota', *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed* 3:4 (2010) 12–13.

Ook tijdens de eerste levensjaren doen zich grote veranderingen voor die aan de hand van uiteenlopende tradities vorm en betekenis krijgen voor de betrokkenen. Vanzelfsprekend zijn daar eveneens tal van geritualiseerde handelingen aan verbonden. Bij een aantal daarvan blijkt bovendien een centrale rol weggelegd voor bomen. In de aanloop naar een grootschalig traject rond de betekenis, beleving en evolutie van geboortegebruiken dat in het najaar van 2014 van start gaat, verkende LECA de bestaande literatuur over deze boomgerelateerde gebruiken. Als opstap in het onderzoeksproces wordt in volgend artikel hun context toegelicht.

De boom als kinderbrenger

Een eerste aandachtspunt vormen de opvattingen en verhalen rond bomen en geboorte, die binnen het volksgeloof te onderscheiden zijn. In de eerste helft van de achttiende eeuw werden bomen in verband gebracht met vruchtbaarheidsriten. Holle bomen bleken namelijk een beproefd hulpmiddel om zwanger te raken. Door samen door een holle boom te kruipen gaf een paar aan dat het hoopte kinderen te krijgen. Met hetzelfde doel voor ogen werden ook bomen omarmd, rechtstreeks aangesproken of op een specifieke dag van het jaar geschud. Behalve holle bomen kwamen ook erg dikke of hoge bomen hiervoor in aanmerking, evenals bomen die zich op een bijzondere locatie bevonden, zoals bijvoorbeeld hoog op een berg of bij een belangrijk kruispunt.³

3 J. Gélis, *De boom en de vrucht. Zwangerschap en bevalling voor de medicalisering* (Nijmegen 1987) 56.

Holle boom © Ann Driessen

Geboortekaart © LECA vzw

Op vergelijkbare wijze werd van bomen eveneens handig gebruik gemaakt om gezinsuitbreiding te verklaren. In tijden waarin seksualiteit niet openlijk bespreekbaar was, werd de vraag waar kinderen vandaan komen niet altijd naar waarheid beantwoord. Om het natuurlijke geboorteprocess aan kinderen te verhullen bleken metaforen een handige manier om onderwerpen zoals zwangerschap en bevalling te omzeilen.⁴ In de verhalen die geboortes omringen, is dan ook sprake van verschillende kinderbrengrers. In Vlaanderen bleken veruit de meeste kinderen uit kolen te komen: blonde kinderen uit witte kolen, kinderen met een bleke huid uit bloemkolen en donker- of roodharige kinderen uit rode kolen.⁵ Ook de ooievaar en de kinderboot brachten kinderen een broer of zus, en volgens weer andere versies konden kinderen ook onder een steen of uit een waterput vandaan komen. Net zoals zwanger worden aan holle bomen gelinkt werd, vond ook de voorstelling dat kinderen in deze bomen

4 M. Simon, 'De ooievaar als kinderbrengrer', in: E. Doelman en J. Helstoot, *De kleine Olympus. Over enkele figuren uit de alledaagse mythologie* (Amsterdam, 2008) 42–43.

5 S. Top, 'Als de ooievaar komt... Volksculturele facetten van zwangerschap, geboorte en doop (1900–1950)', in: L. Leijssen, M. Cloet en K. Dobbelaere (red.), *Levensrituelen. Geboorte en doopsel* (Leuven 1996) 129.

geboren worden, ingang.⁶ In de literatuur zijn verder veelvuldig verwijzingen te vinden naar kinderen die aan bomen groeien. Hoewel deze voorstelling in ons land minder gangbaar was dan bovengenoemde verklaringen, is er vanuit de volkskunde zeker ruim aandacht aan besteed. Van de kinderboom wordt vanaf het eind van de vijftiende eeuw al melding gemaakt.⁷ De bijhorende verhalen zetten uiteen hoe kinderen aan de takken rijpten tot ze klaar waren om geplukt te worden. Dat gebeurde door de moeder of iemand anders die bij de geboorte betrokken was. Vanuit de bomen riepen de baby's de plukster toe. Aan hun lokroep was gewoonlijk ook de belofte verbonden om braaf te zijn: 'Pluk mijn, pluk mijn, ik zal alle dagen zoet zijn.'⁸ In een aantal van de overgeleverde versies worden twee verschillende kinderbrengrers zelfs gecombineerd voorgesteld. Zo is onder meer een variant opgetekend waarin de ooeivaar de kinderen van de boom plukt.⁹ In Noord-Holland en Friesland was het plukken dan weer gekoppeld aan een bootreis naar de plek waar de kinderbomen zich bevonden, wat voor een directe band met het kinderschap zorgt.¹⁰

Bij een aantal gebruiken vlak na de geboorte blijkt eveneens een cruciale rol weggelegd voor bomen. De nageboorte vormt daarbij het uitgangspunt. Rituelen rond de placenta komen over de hele wereld voor. Hoewel in de westerse wereld vanuit geneeskundig oogpunt de moederkoek na een bevalling als medisch afval gezien wordt, is het begraven ervan niettemin een oud gebruik. Gebeurde dat in de tuin van de kersverse ouders, dan werd daar vaak een plek aan de voet van een fruitboom voor uitgezocht. De boomsoort in kwestie was daarbij indicatief voor het geslacht van de boreling: voor jongens werd bij een perenboom gegraven, voor meisjes begroef men de placenta bij een appelboom. In omgekeerde richting bleken goede oogstjaren voor een van beider boomsoorten dat jaar bovendien ook veel baby's van dat geslacht te voorspellen.¹¹ Het begraven van de placenta kan eveneens gepaard gaan met het planten van een geboorteboom. In dat geval is het gebruikelijk om daarvoor een rustige plek uit te zoeken, waar de aarde een tijdlang niet geschoffeld dient te worden. Het achterliggende idee is dan dat de voedzame kracht van de nageboorte geleidelijk aan in de bodem kan overgaan. Het gebruik kent bovendien ook een symbolische betekenislaag. Door de vele bloedvaten en adertakkingen in de vorm van de placenta werden vaak gelijkenissen gezien met de wortels van een boom. Het groeiproces dat beide doormaken, is op die manier rechtstreeks aan elkaar gelinkt.

Van geboorteboom tot geboortebos

Rond het planten van bomen heeft zich ook een andere categorie geboortebomen geclusterd. Al generaties lang worden ook geboortebomen geplant zonder het moederkoekmotief. Heel wat ouders en grootouders hebben elk nieuw kind in de familie verwelkomd door er een boom aan op te dragen. Hoewel het gebruik in perioden zeker onder druk gestaan heeft, kent het tot op vandaag navolging.¹² Ook hier is symboliek een versterkende factor. De geboorteboom staat voor meer dan enkel een tastbare getuigenis van een geboorte: hij is bedoeld om het kind zijn hele leven lang te vergezellen. Met het planten ervan wordt de hoop uitgedrukt dat kind en boom even goed zullen groeien. Via het jaarlijkse groeiproces van tot bloei komen, in volle wasdom zijn en het verliezen van zijn bladeren weerspiegelt een boom ook het verloop van het leven. De symboliek sijpelt soms nog verder door in de keuze voor een bepaalde boomsoort, die al dan niet ingegeven is door de eigenschappen die in het volksgeloof aan die boom worden toegeschreven.¹³ Ook de familienaam die de boreling draagt, is soms doorslaggevend bij de keuze voor een specifieke boom. Zo kan de familie Vereycken kiezen voor een eik, het gezin Vanderelst voor een els, de familie Vanderlinden voor een linde en dergelijke meer.¹⁴

6 V. Wouters, 'Gebruiken van de levensloop. Van waar de kinderen komen', *Meer schoonheid. Driemaandelijks tijdschrift voor heem-, kunst- en natuurschoon*, 40:3 (1993) 76.

7 J. Weyns, 'De geboorteboom', *Onze Stam. Familiekundig bijblad aan Ons Heem*, 25:1 (1971) 42.

8 O. Haverkamp, *Als het kindje binnenkomt...* (Naarden s.d.) 32.

9 M. van Lamoen, *Oude Kraamgebruiken* (Antwerpen 1981) 6.

10 G.J. Boekenooogen, 'Waar de kinderen vandaan komen. (Vervolg) (1)', *Volkskunde. Tijdschrift voor Nederlandsche Folklore*, 22 (1911) 146.

11 M. Messiaen, 'Van waar komen de kindjes? – geboorte en doop', *Bachten de Kupe. Driemaandelijks heemtijdschrift*, 45:2 (2003) 15.

12 J. Cornelissen, *Zwangerschap, geboorte en dood. Een folkloristische studie* (Antwerpen z.j.) 39.

13 Zo wordt in de brochure *Geboortebomen* die de provincie Vlaams-Brabant in 2008 uitgaf, melding gemaakt van de Keltische boomkalender. Deze kalender zou opgedeeld zijn in verschillende tijdsperiodes, waaraan telkens een specifieke boom verbonden. De karaktertrekken die die boomsoort typeren, zouden ook terug te vinden bij mensen die in de overeenkomstige periode geboren werden. Wie geboren is in de periode van de es, zou bijvoorbeeld koppig en ambitieus zijn. Het ontbreekt echter aan bronnenmateriaal dat dergelijke aannames staft.

14 J. Weyns, 'De geboorteboom', *Ons Heem*, 22:1 (1971) 43.

Plantactie Wachtebeke 2013 © Griet Buyse

Was dit gebruik tot voor kort iets dat vooral in familiale kring in ere gehouden werd, dan kent het vandaag de dag via het aanleggen van geboortebossen en -dreven een almaar aan populariteit winnende publieke toepassing. Uit verkennend krantenonderzoek blijkt dat tientallen gemeenten in Vlaanderen inmiddels een stuk bos aan hun allerjongste inwoners opdragen. De eerste geboortebossen doken in Vlaanderen op in het midden van de jaren 1990. In Limburg bericht het Limburgs Volkskundig Genootschap in 1996 al over de opkomst van geboortebossen in Genk, Alken, Kortesseem en Kuringen.¹⁵ In de daaropvolgende jaren blijkt het gebruik aan een snel tempo terrein te winnen. In 2001 signaleert bovengenoemde vereniging dat het planten van een geboorteboom in West-Vlaanderen druk beoefend wordt onder de impulsen van de Bond van Jonge en Grote Gezinnen.¹⁶ De steile opmars van geboortebossen in de voorbije twee decennia betekent evenwel niet dat het aanleggen ervan gecoördineerd gebeurt. Vanuit het Departement Leefmilieu, Natuur en Energie van de Vlaamse overheid wordt wel nauwgezet bijgehouden waar aan bebossing gedaan wordt, maar geboortebossen worden daarbij niet als een aparte categorie onderscheiden. Ook aan de hand van de namen die aan nieuwe bossen of beboste zones worden toegekend, valt niet op te maken wanneer het om een geboortebos gaat.

15 M. Driessen, 'Hernieuwd gebruik geboortebomen', *Limburgs Volkskundig Genootschap: berichten*, 4 (1996) 6.

16 M. Driessen, 'De geboorteboom!', *Limburgs Volkskundig Genootschap: driemaandelijks berichten*, 13: 1 (2001) 135.

Plantactie Gent © LECA vzw

In de praktijk blijken geboortebossen vaak een aanvulling op bestaande groeninitiatieven. Lokale acties kaderen op die manier veelal in het ruimere groenbeleid van de betreffende gemeente. Ook andere motieven om een geboortebos aan te leggen zijn vooral praktisch van insteek. In steden bleken vooral gezinnen met kinderen zelf vragende partij voor meer groen. Huizen met een aanpalende tuin zijn in stadscentra immers schaars, en geboortebossen bieden dan een uitkomst. Via de aanleg van geboortebossen wordt dan eveneens uitdrukking gegeven aan de hoop dat de pasgeborene kinderen in een groene en gezonde omgeving zullen opgroeien. In Hasselt startte het geboortebos dan weer als een besparingsmaatregel. Het gemeentebestuur besliste er in 1995 om kersverse ouders geen gelukwensen meer te sturen en het uitgespaarde geld in groenvriendelijkere initiatieven te investeren.¹⁷

Net zoals er verschillende aanleidingen zijn om een geboortebos aan te leggen, verlopen ook de plantacties zelf op uiteenlopende manieren. Het merendeel van de gemeenten kiest daarvoor een bepaalde dag uit. Het komt voor dat aansluiting gezocht wordt bij de Week van het Bos, maar dat is zeker niet

17 R. Rutten, 'Baby's krijgen boom in plaats van kaartje', *Het Belang van Limburg*, 17 januari 1995, 14.

standaard. Idealiter wordt een boom tussen november en maart geplant, al zijn er zeker ook plantacties die daarvoor of daarna georganiseerd worden. In de regel wordt voor inheemse boomsoorten geopteerd.

Uit krantenartikelen blijkt ook dat het aantal geplante bomen sterk kan variëren. Het merendeel van de gemeenten schrijft alle kersverse ouders aan en voorziet een boom voor elke pasgeborene die intekent. In Sint-Niklaas wordt het geboortebos jaar na jaar uitgebreid met een boom voor elk kind dat het voorbije jaar geboren of geadopteerd werd, los van het feit of de ouders die zelf komen planten.¹⁸ Daarnaast zijn er ook plaatsen waar voor een symbolisch aantal bomen geopteerd wordt. De gemeente Keerbergen plant bijvoorbeeld jaarlijks 24 bomen. Er is telkens een boom voor de jongens en een voor de meisjes van elke maand van het vorige jaar.¹⁹ In Oud-Heverlee wordt nog een andere aanpak gehanteerd. Koppels die een kind gekregen hebben, mogen een boom afhalen om in eigen tuin te planten. Voor de bomen van kinderen zonder tuin is van de gemeente uit een gemeenschappelijke plantzone voorzien.²⁰

18 JVS, 'Plantactie geboortebos voor 873 kindjes', *Het Laatste Nieuws*, 21 maart 2014, 18.

19 BCZ, 'Geboortebos klaagt teloorgang natuur aan', *Het Nieuwsblad*, 13 oktober 1998, 14.

20 KHK, 'Kinderen mogen geboortebos afhalen', *Het Laatste Nieuws*, 14 maart 2014, 21.

Geboortemonument Gent 2012 © LECA vzw

Ook in de manier waarop de namen van de pasgeborenen aan de bomen gelinkt worden, komt een sterke mate van diversiteit tot uiting. Aanvankelijk werd de naam van een pasgeboren kind vaak aan een specifieke boom gekoppeld. Onder meer in Dendermonde worden er vandaag nog steeds persoonlijke naambordjes gebruikt. In Houtem kunnen ouders dan weer een lint met de naam en geboortedatum van het kind om een tak van hun geboortebos knopen.²¹ Omdat boomsterfte één op vier bomen treft, zijn er intussen veel gemeenten die bewust niet meer van een 1 op 1-aanpak uitgaan. In het Gentse geboortebos in de Gentbrugse Meersen is van meet af aan gekozen voor een geboortemonument waarop de namen van alle nieuwkomertjes prijken. In Wachetebeke wordt bij elke editie een herdenkingsbord ingehuldigd. In Rotselaar krijgen plantertjes een certificaat voor het planten van hun geboortebos²² en in onder meer Pittem wordt achteraf een 'boom-diploom'²³ uitgereikt.

21 D. Berlangier, 'Gezinnen planten geboortebomen', *Het Laatste Nieuws*, 27 november 2009, 20.

22 L. Defrancq, 'Peuters planten geboortebos', *Het Laatste Nieuws*, 25 november 2005, 16.

23 J. Defour, 'Gezinsbond plant geboortebomen', *Het Laatste Nieuws*, 2 december 2006, 43.

Scandinavisch geïnspireerd

Een gebruik dat pas sinds kort in onze contreien opduikt, is de *tuttenboom*. Het concept werd overgenomen uit Scandinavië, waar zogenaamde *pacifier trees* al veel langer voorkomen. Dergelijke bomen helpen kinderen om rond de leeftijd van 3 jaar afstand te doen van hun fopspeentje. In Scandinavische landen wordt die leeftijd als een mijlpaal gezien en zetten peuters dan een grote stap naar meer zelfstandigheid. Het tutje wordt daarbij niet langer opportuun geacht. Om het afgeven voor het kind te kaderen is de fopspenenboom een handig instrument. Bij de boom worden de speentjes afzonderlijk of geclusterd aan een kleurrijk lint bevestigd en al dan niet met een begeleidend briefje of een foto aan een tak vastgeknoopt. Voor peuters geldt dat als een plechtig moment dat hen helpt om afscheid te nemen van een hulpmiddeltje dat hen tot dan toe veel troost bood. Een bezoek aan de tuttenboom wordt vaak ingebed in een dag vol activiteiten. Het achterliggende idee is dat de koppeling met leuke activiteiten ervoor zorgt dat het kind het afgeven als minder erg ervaart.

Over de herkomst van het gebruik bestaat evenwel veel onduidelijkheid. In Denemarken is de tuttenboom gekend als de 'suttetrae'. Een van de oudste zou op een vrij afgelegen plek op het eiland Thuro te vinden zijn. De Deense volkskundige Hanne Pico Larsen geeft aan dat families zeker sinds 1963 naar Thuro komen om hun kinderen de mogelijkheid te geven om hun tutje achter te laten bij de boom, maar volgens de overlevering zou het gebruik zelfs teruggaan tot de jaren 1920.²⁴ Ook elders in Denemarken doen bomen in scholen en parken sinds de jaren 1960 dienst als tuttenboom.²⁵ In Zweden spreekt men van een 'naptrad'. Onder meer in het park Slottskagen in de buurt van Göteborg²⁶ en in de Frederiksberg Have bij Kopenhagen²⁷ staan bekende tuttenbomen, waar peuters het hele jaar lang terecht kunnen om hun tutter achter te laten. Ook in de knuffelboerderij van de Skansen Zoo in Stockholm zijn intussen meer dan 11.000 fopspenen in de bomen te vinden, al verloopt het ritueel daar enigszins anders. Sinds halverwege de jaren 1970 komen peuters uit heel Zweden naar het dierenpark om er hun speen als speeltje achter te laten voor de huisdieren. De dierenverzorgers sorteren ze nadien op kleur en verwerken ze in grote slingers die in de omringende bomen opgehangen worden.²⁸

Krantenonderzoek wijst uit dat fopspeenbomen intussen ook elders een plek verworven hebben en niet langer louter in Scandinavië opduiken. In Brooklyn, New York bijvoorbeeld telt Borough Park op initiatief van een conciërge sinds tien jaar twee *pacifier trees*. Oorspronkelijk werd het gebruik er weliswaar lichtelijk anders geïnterpreteerd dan bij de Scandinavische tegenhangers: de bomen dienden aanvankelijk om achtergelaten en verloren fopspenen een plek te geven. De aanwezigheid van de kleurrijke speentjes trok zo de aandacht van de buurtbewoners en Borough Park evolueerde vanzelf tot een plek waar kinderen naartoe kwamen om hun speen definitief achter te laten.

Ook Vlaanderen heeft de fopspenenboom intussen omarmd. In Gent kunnen kleine kinderen al sinds 2006 in De wereld van Kina: de Tuin terecht om afstand te doen van hun fopspeen. Het initiatief is geïnspireerd door de reizen naar Scandinavië van een van de buurtbewoners en kwam tot stand op voorstel van de buurtwerking Sluizeken – Tolhuis – Ham, die in het gebruik een middel zag om de sociale cohesie in de wijk te vergroten. De Gentse wijk telt immers veel inwoners met verschillende migratieachtergronden en de tuttenboom werd van meet af aan beschouwd als een instrument om hen te leren kennen en dichter bij elkaar te brengen. Aanvankelijk werd een boom in de wijkspeeltuin uitgezocht om als tuttenboom dienst te doen. Toen bleek dat die boom minder

24 <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F06E3D7163DF93BA15750C0A9659D8B63>

25 I. Selmer-Olsen, 'The pacifier: a story about comfort, rituals and aesthetification of childhood', in: *Childhood*, 14:4 (2007), 529.

26 <http://www.atlasobscura.com/places/slottsskogen-pacifier-tre>

27 <http://littlescandinavian.com/2013/08/08/fredriksberg-palace-royal-garden-copenhagen/>

28 <http://cabinetmagazine.org/issues/23/bigert.php>

geschikt was om de spenen aan te bevestigen, werd een samenwerking met De wereld van Kina: de Tuin opgezet. De museumtuin stelt sindsdien een zwarte moerbeï ter beschikking. In de boom werd een net gespannen, zodat speentjes makkelijk opgehangen kunnen worden.²⁹

29 <http://www.lecavzw.be/traditiedrager/de-kijker-juni-2012>

De tuttenboom in De wereld van Kina: de Tuin © LECA vzw

Door ook scholen uit de buurt in te schakelen bij het afgeven van de spenen, raakte het nieuwe gebruik ook vermengd met de Sinterklaastraditie. Uit recent onderzoek naar de bestaande gewoonten rond het vieren van Sinterklaas, bleek dat kleine kinderen hun speen vaak schenken aan de Sint. Het afgeven van het tutje is dan vooral gekoppeld aan het zetten van een schoentje. Door het tutje klaar te leggen om in de loop van de nacht door Sinterklaas opgehaald te worden, geeft het kind aan dat het zich flink gedraagt.³⁰ In Gent kreeg dat gebruik uit de privésfeer via de fopspeenboom een publiek equivalent. Op of rond 6 december wordt jaarlijks een schooluitstap ingepland, waarbij kindjes uit de buurtscholen in stoet naar De wereld van Kina: de Tuin opstappen. Ter plekke geven ze de spenen die zij niet langer nodig achten, af aan de pieten die de Sint bijstaan. Zij zorgen er vervolgens voor dat de speentjes een plek krijgen in de boom.³¹ Alle kinderen die op dat moment hun speen bij de boom achterlaten, worden met een kleinigheid beloond. De tuttenboom is echter niet exclusief voor Gentse schoolgangertjes: het hele jaar door kunnen kinderen van overal er terecht. Ook voor peuters die het ritueel samen met hun ouders uitvoeren, ligt bij het onthaal van de Tuin een kleine beloning te wachten.

30 LECA, *Hoor wie klopt daar kind'ren? Rapport enquête geversheiligen anno 2012* (Gent 2013) 9.

31 H. Dedeurwaerder, 'Fopspeenboomfeest met de Sint', *Het Laatste Nieuws*, 4 december 2008, 46.

De Gentse casus illustreert daarnaast hoe een bestaand gebruik via overdracht een bijkomende invulling kan krijgen. Ook het wijkgezondheidscentrum heeft binnen de samenwerking rond de fopspeenboom namelijk al vroeg een rol opgenomen. Uit onderzoek blijkt dat een te langdurig gebruik van een fopspeen nadelig is voor het gebit en de spraakontwikkeling van jonge kinderen. Via de tuttenboom kunnen medewerkers van het centrum buurtbewoners er attent op maken het tutteren tijdig af te leren. Hetzelfde gebeurde een paar jaar daarvoor ook in Northville in de Amerikaanse staat Michigan, waar tandarts William S. Demray van Preservation Dental in 2003 in de tuin van de tandartspraktijk een boom als 'Binky Tree' aanduidde.³² Ook daar kunnen kinderen intussen al meer dan 10 jaar terecht om op een betekenisvolle manier hun speen weg te doen.

In Vlaanderen duurde het tot 2012 tot er een tweede tutjesboom opdook in Aalst. Initiatiefnemer van dienst was de lokale Junior Chamber International, een internationale organisatie van jonge ondernemers met 40 afdelingen in Vlaanderen. Ook zij gingen van meet af aan een samenwerking aan met een tandartsvereniging. De boom in kwestie werd op 17 juni 2012 ingehuldigd met een speciale tuttenboomdag. Ter gelegenheid daarvan werd ook een tuttenboomlied en een tuttenboomboekje uitgebracht. Dat het project aanslaat, blijkt duidelijk uit de navolging dat het kent bij andere JCI-afdelingen. Sinds 2013 tellen ook Geel, Hasselt en Tongeren een eigen exemplaar; in 2014 komen daar nog tuttenbomen in Brugge, Deinze, Lede, Mechelen, Opwijk en Sint-Truiden bij. Ook andere steden hebben grote interesse om het gebruik onder hun jongste inwoners ingang te doen vinden. De teller staat op dit moment op 12 in Vlaanderen, maar naar alle waarschijnlijkheid tikt dat aantal de komende jaren snel aan.³³

32 <http://northville.patch.com/groups/around-town/p/northvilles-binky-tree-attracts-statewide-attention>

33 <http://www.tuttenboom.be>

Besluit

Het verkennend onderzoek dat LECA met het oog op dit artikel voerde, wijst uit dat boomgerelateerde rituelen de eerste levensjaren tegenwoordig erg populair zijn. Daartegenover staat dat de informatie in de geraadpleegde bronnen erg gefragmenteerd is. Om de geschiedenis van boomgerelateerde gebruiken volledig te belichten, is dan ook bijkomend onderzoek nodig. Met de hulp van heemkundigen kan op dit vlak een sterke inhaalbeweging gemaakt worden. Via historisch onderzoek naar de bestaande gebruiken kan waardevolle informatie verzameld worden. Heemkundigen zijn immers uitstekend geplaatst om van onderuit na te gaan hoe de gebruiken in kwestie ingang vonden en geëvolueerd zijn. Dankzij hun sterke lokale verankering kunnen heemkundige kringen via archiefonderzoek en literatuurstudie dan ook een voortrekkersrol opnemen. Op die manier kan per gemeente een lokale stand van zaken opgemaakt worden, met aandacht voor de plaatselijke dynamiek van de gekende gebruiken. Ook empirisch onderzoek kan in deze erg waardevol zijn. Te verwachten valt dat initiatieven van particulieren vaak geen schriftelijke neerslag zullen kennen. Via veldwerk en plaatsbezoeken kunnen dergelijke persoonlijke invullingen van de gebruiken eveneens meegenomen worden in het documentatieproces. Desgewenst laat een mondelinge geschiedenistraject toe om naar achterliggende beweegredenen en persoonlijke motieven van de initiatiefnemers te peilen.

In het kader van het geplande traject rond geboorterituelen wil LECA lokale kringen aansporen om hun gegevens ook overkoepelend samen te brengen. Door de verzamelde data toegankelijk te maken voor andere onderzoekers met interesse in het onderwerp kan de ruimere context van de gebruiken geschetst worden en samenhang naar boven gebracht worden. Via publieksonderzoek kan nagegaan worden hoe geboortegebruiken met bomen vandaag beleefd worden. Inzicht in de verschillende betekenissen die aan de rituelen worden gegeven verduidelijkt ook de manier waarop tradities binnen een lokale gemeenschap als motor voor participatie, integratie en gemeenschapsvorming kunnen fungeren.

Boeken en tijdschriften

- G.J. Boekenooogen, 'Waar de kinderen vandaan komen. (Vervolg) (1)', *Volkskunde. Tijdschrift voor Nederlandsche Folklore*, 22 (1911) 143–151.
- J. Cornelissen, *Zwangerschap, geboorte en dood. Een folkloristische studie* (Antwerpen z.j.).
- M. Driessen, 'Hernieuwd gebruik geboortebomen', *Limburgs Volkskundig Genootschap: berichten*, 4 (1996) 6.
- M. Driessen, 'De geboorteboom!', *Limburgs Volkskundig Genootschap: driemaandelijks berichten*, 13: 1 (2001) 133–136.
- J. Gélis, *De boom en de vrucht. Zwangerschap en bevalling voor de medicalisering* (Nijmegen 1987).
- LECA, *Hoor wie klopt daar kind'ren? Rapport enquête geversheiligen anno 2012* (Gent 2013).
- O. Haverkamp, *Als het kindje binnenkomt...* (Naarden s.d.).
- M. Van den Berg, 'Traditioneel maar hedendaags. Reflecties over traditie en tradities in Vlaanderen', in: *Volkskunde Vlaanderen, Tradities* (Leuven 2011) 46–49.
- M. van Lamoen, *Oude Kraamgebruiken* (Antwerpen 1981).
- M. Messiaen, 'Van waar komen de kindjes? – geboorte en doop', *Bachten de Kupe. Driemaandelijks heemtijdschrift*, 45:2 (2003) 1–46.
- J. Schauvliege, 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota', *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed* 3:4 (2010) 4–29.
- I. Selmer-Olsen, 'The pacifier: a story about comfort, rituals and aesthetification of childhood', in: *Childhood*, 14:4 (2007) 521–535.
- M. Simon, 'De ooievaar als kindbrenger', in: E. Doelman en J. Helsloot, *De kleine Olympus. Over enkele figuren uit de alledaagse mythologie* (Amsterdam, 2008) 35–50.
- S. Top, 'Als de ooievaar komt... Volksculturele facetten van zwangerschap, geboorte en doop (1900–1950)', in: L. Leijssen, M. Cloet en K. Dobbelaere (red.), *Levensrituelen. Geboorte en doopsel* (Leuven 1996) 123–146.
- J. Weyns, 'De geboorteboom', *Onze Stam. Familiekundig bijblad aan Ons Heem*, 25:1 (1971) 41–45.
- V. Wouters, 'Gebruiken van de levensloop. Van waar de kinderen komen', *Meer schoonheid. Driemaandelijks tijdschrift voor heem-, kunst- en natuurschoon*, 40:3 (1993) 75–82.

Krantenartikelen

- H. Dedeurwaerder, 'Fopspeenboomfeest met de Sint', *Het Laatste Nieuws*, 4 december 2008, 46.
- R. Rutten, 'Baby's krijgen boom in plaats van kaartje', *Het Belang van Limburg*, 17 januari 1995, 14.
- JVS, 'Plantactie geboortebos voor 873 kindjes', *Het Laatste Nieuws*, 21 maart 2014, 18.
- BCZ, 'Geboortebos klaagt teloorgang natuur aan', *Het Nieuwsblad*, 13 oktober 1998, 14.
- KHK, 'Kinderen mogen geboorteboom afhalen', *Het Laatste Nieuws*, 14 maart 2014, 21.
- D. Berlanger, 'Gezinnen planten geboortebomen', *Het Laatste Nieuws*, 27 november 2009, 20.
- L. Defrancq, 'Peuters planten geboortebos', *Het Laatste Nieuws*, 25 november 2005, 16.
- J. Defour, 'Gezinsbond plant geboortebomen', *Het Laatste Nieuws*, 2 december 2006, 43.

Internetbronnen

- <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F06E3D7163DF93BA15750C0A9659D8B63>
- <http://northville.patch.com/groups/around-town/p/northvilles-binky-tree-attracts-statewide-attention>
- <http://www.atlasobscura.com/places/slottsskogen-pacifier-tree>
- <http://littlescandinavian.com/2013/08/08/fredriksberg-palace-royal-garden-copenhagen/>
- <http://cabinetmagazine.org/issues/23/bigert.php>
- <http://www.lecavzw.be/traditiedrager/de-kijker-juni-2012>
- <http://www.tuttenboom.be>

Biografie

- LECA | Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur van Alledag is een erfgoedorganisatie die werkt rond feesten en rituelen, met aandacht voor de mensen achter de tradities.
- Laure Messiaen (1979) studeerde Kunstwetenschappen aan de Universiteit Gent. Zij is coördinator van LECA.
- Emmie Segers (1980) is licentiaat in de Taal- en Letterkunde: Germaanse Talen en stafmedewerker bij LECA.
- Liesbet Depauw (1980) is doctor in de Communicatiewetenschappen en stafmedewerker bij LECA.